

Krisi globalari dagokion pentsamoldearen arrastoan

Aitor Zuberogoitia Espilla

Monika Madinabeitia Medrano

*Mondragon Unibertsitateko Humanitate Digital
Globalak graduko irakasleak*

Aldaketa bideratzen saiatu behar dugu, eta saiatu ere, bata bestearengandik ikasten duten, erronkaren alderdi desberdinak estrategikoki adierazten dituzten eta denborekin egokitzen dakiten esku hartzeen konstelazioen bidez. Horrela lan egiteak garrantzi handia ematen dio ikas-kuntzari eta egokitzapenari (proiektu zorroen kudeaketa dinamikoaz ari garela diogu horrelakoetan), eta gure denbora horizonteak eta anbizio mailak zabaltzea eskatzen du horrek, sistema konplexuen aldaketa ez baita gautik goizera gertatzen.

Søren Vester Haldrup

2021eko udazkenean klima larrialdiari aurre egiteko Glasgow antolatutako COP26 goi bilera amaitu zenean, aditu gehienak bat etorri ziren baieztatzean bilera hartan neurri batzuk hartu, hartu zirela, baina, era berean, ia aho batez erantsi zuten, 2030erako munduko batez besteko tenperatura gehienez 1,5 graduko igoeran mantentzeko helburuari begira, motz, oso motz geratzen zirela neurriok. Unai Pascual IPBESeko ikertzaileak, horrez gain, garapen ereduaren eztabaida gelan geroz eta presenteago zegoen elefante baten berri eman zuen: ingurumen justiziaren garrantzi hazkorren

berri, hain zuzen; izan ere, munduko herrialde pobreenek ozen entzunarazi zuten euren ahotsa Eskozia aldean, aldarrikatuz Mendebaldeak euren ekonomiak berdeagotzea eskatzen bazien (emisioak gutxitu eta klima aldaketari aurre egite aldera), gero, eskatzeaz gain, herrialde aberatsek diruz ere lagundu beharko lieketela eskaera horiei erantzuteko doikuntzen ezarpen prozesuan.¹

Urtea igarota, 2022ko azaroaren 6tik 18ra Sharm El-Sheikhen (Egipto) bildu ziren 200 herrialdetako gobernu, erakunde, sektore pribatu eta gizarte zibileko ordezkariak, eta elefanteak, ordurako, eztabaida gela ez ezik, goi bilera guztia monopolizatua zuen: ofizialki zabaldu zen ezohiko gertaera meteorologikoek eragindako krisietarako konpentsazio ekonomikoei buruzko negoziazioa. Prozesu agoniko samar baten ostean, azkenean ozta-ozta lortu zen funts bat sortzea klima aldaketaren aurrean herrialde ahulenek jasaten dituzten galera eta kalteetarako. Isuriak gutxitzeko konpromisoari gagozkiola, aldiz, azken testuak ez zuen ezelako aurrerapenik Glasgowko COP26ri dagokionez (Glasgown erabaki zen estatuek isuriak murrizteko planak zehaztuko zituztela 2022an, mende amaierarako 1,5 graduko berotzea ez gainditzeko helburua egingarria izan zedin; urtea joan zen, ordea, eta estatu gehienek ez zituzten plan horiek aurkeztu eta Sharm El-Sheikhen ez zen ezer aurreratu arlo horretan).

Bizi dugun krisi globalaren adierazle nagusietako bat da klima aldaketarena, baina ez bakarra: Ukraina eta Errusiaren arteko gerraz mintzo gara batik bat, baina Wikipediaren arabera beste 59 gatazka armatu daude munduan barrena, urritzen ari dira natur baliabideak, ugaritzen bloke geopolitiko handien arteko tentsioak, globalizazio prozesua inboluzio betean murgilduta dago, ehunka lagun ari dira hiltzen migrazio fluxuen eraginez...

Ez alferrik, krisia sistemikoa dela aipatzen da (Gorobets 2011), eta erantzunak ere halakoxea behar duela azpimarratzen da puntuan: Nazio Batuen Garapenerako Programatik ohartarazten dutenez, barbarako, ez da komeni sistema bat

alde bakarrek ekimenez eraldatzen saiatzea; haatik, sistema batean interesa duten aldeei sistema horren ulermen partekatua lortzen laguntzea oso baliagarria izan daitekeela zehazten dute, jokabide horrek ekimen bateratu aberatsen abiapuntu modura balio dezakeelako (Vester Haldrup 2021).

Erantzun sistemikoek pentsamendu sistemikoa izan behar dute iturburu, bistan denez, baina zertaz ari gara zehazki? Modu honetan definitu izan da pentsamendu sistemikoa: diziplina, funtzio, erakunde, pertsona, joera eta kulturen arteko osagaiak, funtzioak, konexioak, egiturak, erlazioak eta dinamikak behatu, pentsatu, modelatu, simulatu, aztertu, diseinatu eta sintetizatze gaitasun teorikoa eta praktikoa, garapen iraunkorrek bat datozen irtenbideak lortzeko, irtenbideok arazo zorrotzetan esku hartzeko aukera eman dezaten (Gallón 2019).

Horri gagozkiola, munduko goi mailako hezkuntzari buruzko zazpigarren txostenak defendatu zuen gizarte teknologiko moderno eta globalizatuek dituzten erronka konplexuei aurre egiteko beharrezko direla a) zientzien, teknologiaren eta humanitateen arteko diziplinarteko lana, eta b) lan horrek ahalbidetutako pentsamendu sistemikoa (GUNi 2019).

Zientzien, teknologiaren eta humanitateen diziplinarteko uztarketa hori gorpuzte aldera abiatu genuen Mondragon Unibertsitatean Humanitate Digital Globalen gradua 2019an (ikus horri buruz Zuberogoitia *et al.* bidean), transdiziplinartekotasuna (Barnett 2022) eta gizarte aldaketarako ekintza-ikerketa (Greenwood eta Levin 2006) zutabe nagusi eta ipar genituela.

Asmo horri jarraiki landu genuen UniberZiutatearen konzeptua ere (Madinabeitia *et al.* bidean). UniberZiutatea bi ideia nagusik osatzen dute, funtsean:

Krisia sistemikoa dela aipatzen da, eta erantzunak ere halakoxea behar du. Erantzun sistemikoek pentsamendu sistemikoa izan behar dute iturburu, baina zertaz ari gara zehazki?

1. Hiria campusaren parte bihurtzen da.
2. Hiria eta bertako eragileak ez dira jada gehiago ikerketa objektu pasiboak: unibertsitateak hiriarekin batera egiten du lan, hiriarentzat (hiriaren ikertzea mugatu beharrean).

Kontzeptu hori zabaldu eta hiriaren eta unibertsitateen arteko harremanaz gogoeta egiteko abiatu genuen Univer-City-UniberZiutatea nazioarteko mintegia 2019an.² Mintegi horren bigarren ekitaldian (Bilbo, 2021) aurkezturiko lanak dira, nagusiki, orain JAKINEN zenbaki monografiko honetan bildu ditugunak. Bigarren ekitaldi horren helburua izan zen gizartearen irakurketa sistemiko eta eraldatzailean diharduten antolakundearen esperientziak partekatzea (Euskal Herria eragin eremu nagusitzat dutenak batzuk, mundu zabalean dihardutenak besteak): artikulugileak etorkizun berriak irudikatzen diharduten erakundeetako ordezkari dira, eta bat datoz guztiak esaterakoan etorkizuneko sistemak izan behar direla irekiagoak, askotarikoagoak, berdinkideagoak eta, horrez gain, holistikoki lan egiteko gaituak (Fazey *et al.* 2020, Scharmer 2009). Miren Larrea eta Andoni Eizagirre harago ere badoaz euren testuan, eta azpimarratzen dute erronka nagusiek, izaera konplexukoak izaki, ikuspegi sistemikoari kontu egiten dieten gobernantza ereduak behar dituztela. Hori dela eta, lankidetzazko gobernantzaren bidea urratzea proposatzen dute, horretarako palanka modura lurralde garapenerako ekintza-ikerketa (LGEI) baliatuta. Epe ertain-luzeko metodologia eta estrategia berezia da berori, gaitasun eta baliabideak mobilizatu eta eragileen arteko konfiantza giroa areagotzen laguntzen duena; egileon ustez, hori hasi da dagoeneko antzematen osatu dituzten deliberazio taldeetan.

Bide hori urratzeko, ezinbesteko deritzo Mille Bøjerrek ezagutza zentroetako kideen eta erabakiguneetan dihardutenen arteko elkarrekintzari. Izan ere, bere ustez, hori da modua bide berrien eraikuntzan izan ohi diren hiru oztopo nagusiak saihesteko: *wishful thinking*-a, etorkizun posible ugarien artean aukerarik egokiena hautatzeko zailtasunak eta, hirugarrenik, ikusmolde desberdinetako interes taldeak

ekintza plan komunen inguruan ezin biltzea. Kosorkuntzatik abiatuta etorkizun partekatuak diseinatzeari begira, horrez gain, faktore hauen garrantzia azpimarratzen du: elkarlanean espazio berriak eratzea, errotikako lankidetzeta eta irudimena lantzea, errealitateari ahalik eta ikuspegi berri eta osatuenarekin erreparatzea (guretzat ezezagunak diren gune eta pertsonak ere ezagutuz) eta ekintza-ikaskuntza zikloak aktibatzea, askotariko interes taldeen jardunean oinarrituta.

Haatik, bide berrien eraikuntza horretan zantzu positibo batzuk ikusten hasiak direla aitortu arren, Sharam Yaldaren ustez aldaketak motelegi datoz, kontuan izanda batik bat zein den desafioaren tamaina. Antagonikotzat jotzen ditu berak egungo botere politiko eta ekonomikoa, batetik, eta paradigma berri baten alde diharduten indarrak, bestetik, eta azken horien aldeko aldarria egiten du, maila lokaletik abiatu eta komunitateak sendotzeko dei eginez, U teoriak edota barne garapenerako helburuek dakarten mintzo berriari arreta jarrita. Yaldari begitantzen zaio, gainera, saretze alternatibo hori gertatzen ari dela dagoeneko, jendea modu globalean konektatzen eta ekintza kolektiboak aktibatzen ari baita Interneti eta mundu zabalean barreiatuak hainbat guneren jardunari esker.

Hizpide ditugun bide berri horiek, bestalde, dena datu bihurtu zaigun garaian jorratu beharrekoak dira, ekonomia, egun, hein handi batean, gure aztarna digitaletik eratorritako datuetan oinarritzen baita. Hori dela eta, Igor Calzadaren aburuz, gobernantzaz, herrigintzaz, erakundetzeaz, herri-estrategiaz, nazioa kohesionatzeaz edota balizko estatugintzaz jarduteak bai ala bai sistema algoritmikoak kontuan izatera behartzen gaitu. Datafikazio estrategia emantzipatzaileak erdieste aldera, lau lanabes proposatzen dizkigu berak nazio-gintzaren narratiba berri bati ekiteko: nazio algoritmikoaren bidea urratzea datuak lurraldeari itzuliz, zelatatze-estrategiak saihestu eta gizarte desberdintasunak murrizteko datu burujabetza lantzea, erabiltzaile eta hiritar modura

dagozkigun eskubide digitalak bermatzea eta, hori guztia hezurmamitzen hasteko, datu kooperatibak eratzeari ekitea.

Arazoa da, ordea, Gorka Espiauren arabera, egungo narraitibek ez dutela argitzen zelan integra daitezkeen horrelako dinamika komunitarioak indarrean diren garapen eredu-tan. Kultur dimentsioari garrantzi handiagoa ematea ezin-

Krisi sistemikoak
gizartea eratzeko
modu berriak bilatzera
behartzen gaituenez,
unibertsitateek ere gara
ditzatela berrikuntza
arduratsua sustatzen
duten modelo
pilotu experimental
erreflexiboak euren
eragin eremuen barruan

bestekotzat jotzen du berak, sustrai kulturelek eragin erabakigarria daukatelako ekintza kolektiboan. Haatik, eransten du, euskal eragile instituzional eta ekonomiko nagusien diskurtsoak ez du faktore hori behar beste aintzatesten, fokua enpresen eta produkzio ehunaren garapenean jartzen segitzen duelako: berdintasunaren eta giza garapen iraunkorraren inguruko diskurtso positiboa gorabehera, hutsune nabarmenak daude haren iritziz genero berdintasunareki-

ko eta lurraldearen trantsizio ekologikoarekiko benetako konpromisoarekin; gabezia nabarmen horiek gogoan, euskal gizartearen hurrengo eraldaketa berrirudikatu beharra da-goela ondorioztatzen du.

Sistema baten aldagai guztiak eta euren arteko harremanak aintzat hartuko lituzketen aldaketa prozesu eta gobernantza ereduez ari garela, azken batean, eta, Miren Larrea eta Andoni Eizagirrenen ildo beretik, Naiara Goia eta Ione Ardaiz ere lankidetzazko gobernantzaren eta analisi sistemikoaren premia nabarmentzera datoz, herri erakundeei agenda publiko eraberritua eraikitzen eta kudeatzen laguntzeko funtsezko elementuak direla iritzita. Egileon irudiko, gaur egungo gobernantza moduak motz geratu dira, eta instituzioen gaitasun estrukturala eta ezagutza ez dira nahikoa «uneko erronken

eskalari, abiadurari, interrelazioari eta konplexutasunari aurre egiteko». Horregatik, ezinbesteko deritzote herritarrak ahalduntzeko mekanismo berriekin esperimendatzeari eta abian diren tokiko ekimen eraldatzaileak elkarrekin konektatzeari.

Eraldaketaren dimentsio hori garrantzitsua da Javier Castro-Spila, Auxkin Galarraga eta Koro Murorentzat, iruditzen baitzaie gizarte berrikuntzaren planteamenduetatik abian jarritako ekimen askoren eragina «partziala eta mugatua» baino ez dela izan. Hori dela eta, «aldaketa sistemikoan eragiteko desirak» akuilaturik, egile horiek azaldu digute zelan diharduten gobernantza eredu berriak esperimendatzen Eusko Ikaskuntzaren GizarteLab laborategian ere. GizarteLab tailerretan ikuspegi eta ekarpen teoriko-praktiko berrien garapen kolektiboa gauzatzen da eremu lokaletik, udaletatik abiatuta (eta udalekin elkarlanean), bizi dugun trantsizio aldirako herritarrak ahaldu guran; Legazpi, Laudio, Deba, Beasain, Arrasate eta Donostian garaturiko esperientzien muinean zer dagoen azaldu digute, besteak beste, monografiko honetarako prestatutako lanean.

Izan ere, UniverCity-UniberZiutatea mintegiaren bigarren ekitaldira gonbidatutako erakunde guztiek, irakurketa sistemiko globala egiteaz gain, tokian tokiko erantzun lokalak ere sustatzen dituzte. Geroz eta garrantzitsuago da unibertsitateek ere perspektiba hori izatea, komunitate lokaletan oinarrituriko tokiko garapen jasangarriaren potentziala ikertuz (European Committee of the Regions 2019) eta ikasketen curriculumetan komunitatearen beharrei erantzutera bideraturiko ekintza-ikerketaren ikuspegia txertatuz (Frandsen eta Andersen 2019). Krisi sistemikoak erantzun desberdinak eta gizartea eratzeko modu berriak bilatzera behartzen gaituenez, unibertsitateek ere, hortaz, gara ditzatela berrikuntza arduratsua sustatzen duten modelo pilotu esperimental erreflexiboak euren eragin eremuen barruan.

Horretan ari dira, hain zuzen ere, Luis Berasategik azaldu digunez, Bilbao AS Fabrik-eko Hiri Laborategiak, teknologo, ikertzaile, ekintzaile eta herritarren bilgune izateko bokazioz:

esperimentazio zientifiko eta teknikoari espazioa eskainiz eta, aldi berean, erronka sozialei modu sistemikoan erantzute aldera, ikuspegi sozioekonomiko eta humanista ere espazio horretan sartzeko apustua eginez; hau da, giza zientziei buruzko kontsiderazioak ikuspuntu tekniko eta ebidentzian oinarritutakoarekin konbinatuz, gizarte inklusiboago, iraunkorrago eta erresilienteagoaren alde lan egin guran.

Ez alferrik, Lorea Agirrek azpimarratzen duen moduan, modernitateak hankapean harturiko gorputz eta komunitatei duintasuna eta agentzia ahalmena itzuli gura badiegu, praktika eta ezagutza kokatuak behar ditugu, bai pentsatzeko, bai pentsamendua jokabide zehatzetara itzultzeko, *pentsatu* diogunean pertsonen eta komunitateen bizitza hobetzeko balio duen mundua hausnartzeaz ari baikara. Eta badago premia, gogorarazten digu azkenik Amaia Ruizek, askotariakoak baitira alerta seinaleak, ez bakarrik garapen ereduaren krisiari dagozkionak, hor baitaude gaixotasun mental geroz eta ugariagoen inguruko datuak ere. Garaia da, beraz, diosku Ruizek, gure zaurgarritasuna eta interdependentzia aitortuta, norabide aldaketari ekiteko. Zenbaki monografiko honek, bistan denez, galtzada harri bat gehiago izan gura luke bide berri hori eraikitzeke prozesuan. 🍷

Oharrak

1. www.berria.eus/paperekoa/1946/002/001/2021-11-16/cop26-bileraren-argiak-eta-itzalak.htm
2. <https://univercity.mondragon.edu/es/inicio>

Bibliografia

- Barnett, R. (2022): 'Transdisciplinarity: A Suitably Ambiguous Idea for Higher Education', *Postdigit Science and Education* 4, 659-664. doi: 10.1007/s42438-022-00290-8.
- Fazey, I. *et al.* (2020): 'Transforming knowledge systems for life on Earth: Visions of future systems and how to get there', *Energy Research & Social Science* 70, 1-18.

- Dabars, W. B.; Dwyer, K. T. (2022): 'Towards institutionalization of responsible innovation in the contemporary research university: insights from case studies of Arizona State University', *Journal of Responsible Innovation* 9(1), 114-123.
- European Committee of the Regions (2019): *Think globally, act locally: Potential of Community Led Local Development (CLLD) in post 2020 EU Territorial Agenda*, European Committee of the Regions.
- Frandsen, M. S.; Andersen, J. (2019): 'Action research in planning education: Experiences from problem-oriented project work at Roskilde University', *Journal of Problem Based Learning in Higher Education* 7(1), 51-69.
- Gallón, L. (2019): 'Systemic Thinking', in W. Leal Filho *et al.* (argk.): *Quality Education. Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*, Cham, Springer, 830-840.
- Gorobets, A. (2011): 'The global systemic crisis and a new vision of sustainable human development', *Environment, Development and Sustainability* 13, 759-771. doi: 10.1007/s10668-011-9288-6.
- Greenwood, D.; Levin, M. (2006): *Introduction to Action Research. Social Research for Social Change*, 2. arg., Thousand Oaks, Sage.
- GUNi (2019): *Higher Education in the World 7 - Humanities and Higher Education: Synergies between Science, Technology and Humanities*, Bartzelona, GUNi.
- Madinabeitia, M.; Hyatt, Susan B.; Zuberogoitia, A. (bidean): *UniberZiutaterantz: Conversing with the City*, Reno, Center for Basque Studies.
- Scharmer, O. (2009): *Theory U. Leading from the Future as It Emerges*, Oakland, Berret-Koehler.
- Vester Haldrup, S. (2021): 'We are experimenting with different approaches to systems transformation – here are five insights', *UNDP Innovation*, 2021-05-14 (<https://medium.com/@undp.innovation/we-have-experimanted-with-different-approaches-to-systems-transformation-here-are-five-insights-ae545a2339b1>).
- Zuberogoitia, A.; Madinabeitia, M.; Greenwood, D. (bidean): 'Transdisciplinary Humanities for Social Transformation: The Global Digital Humanities Degree and Mondragon University AS Fabrik', *Learning and Teaching. The International Journal of Higher Education in the Social Sciences* 17(1).